

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

חינוך קטן
לסוכה ולמצווה

- תל -

נמסר ביש"ק בחג הסוכות ה'תשע"ו

ביום רביעי ד' דחיה"מ סוכות, ידרוש בהלכה ובאגדה בביהכנ"ס המרכזי
בשעה **6:30** אחה"צ [מנוחה ב 6:15]. השיעור בהלכה יהיה בענין:

"ברכת נטילת לולב"

לאחר תפילת ערבית ידרוש באגדה:

"בעניני סוכות"

השיעור יאמר לעילוי נשמת הרב קלמן זאב לוי"ד, שהיה ממשנתפי השיעור.

בברכת מועדים לשמחה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה ל"תמונת עיצוב גרפי": timnal@zahav.net.il

חינוך קטן לסוכה ולמצוות

שיודע לשמור תפיליו - אביו לוקח לו תפילין כדי לחנכו במצוות (תפילין ד,ג); 'כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית אביו חייב להעלותו ולהראות בו כדי לחנכו במצוות שנאמר יראה כל זכורך' (חגיגה ב,ג).

אלא שלעומת כל אלו, נקט הרמב"ם במקומות אחרים לשון חיוב על הקטן: 'נשים ועבדים וקטנים חייבים בתפלה' (תפלה ו,י); 'הקטנים חייבין בברכת המזון מדברי סופרים כדי לחנכן במצוות' (ברכות ה,א); 'ומדברי סופרים שכל קטן שיודע להתעטף חייב בציצית כדי לחנכו במצוות' (ציצית ג,ט); 'קטן שאינו צריך לאמו שהוא כבן.. חייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות' (סוכה ו,א); 'קטן היודע לנענע חייב בלולב מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות' (לולב ז,ט). וכבר עמד הגר"ח קניבסקי שליט"א (בספרו על מסכת תפילין, ד) על שינוי הלשונות ברמב"ם. ונשאר ב'צ"ע"א.

ג) ויש להקדים דברים הרווחים בי מדרשא. הנה במצוות חינוך שחייבו חכמים ישנם שני ענינים (עכ"פ לדעת התוס' וש"ד הנ"ל): חיוב המוטל על האב לחנך את בנו [והוא מבואר בברייתא בסוכה מב. אביו לוקח לו תפילין.. אביו לומדו תורה וק"ש], וחיוב על הבן עצמו. ויסוד לדבר, דהנה הקשו הראשונים על מה שאמרו (ביבמות קיד ועוד) קטן האוכל נבלות אין ב"ד מצווים להפרישו, והלא מצווים לחנכו במצוות. ונאמרו בדבר כמה תירוצים; יש שחילקו בין מצוות עשייה ובין מניעת איסורים (ר"א ממיץ בעל היראים, מובא בתו"י יומא ובתוס' בנזיר. ועתורי"ד ורשב"א יבמות שם). ויש שאין מחלקים בכך והעמידו הא דאין ב"ד מצווים להפרישו בקטן שלא הגיע לגיל חינוך (תוס' שבת קכא. ורמב"ן וש"ר ביבמות שם). ואילו בתו"י יומא (פב.) ובתוס' בנזיר (כח:) מובא תירוצ נוסף: דוקא האב יש עליו מצוות חינוך, משא"כ אחרים. והביאו מקור לדבר בסוגיא בנזיר דאמרין לריש לקיש שהאב מדיר את בנו בנזיר כדי לחנכו במצוות [דלא כריו"ח שהלכה היא בנזיר], איש דוקא חייב לחנך בנו במצוות ולא האשה את בנה, ולא האיש את בתו. הרי שחיוב חינוך מוטל על האב ולא על האם או על אחרים. [והחולקים סוברים שדין מסויים הוא בנזיר, אם מפני שאין מצוה להיות נזיר או מטעם אחר (ע' בחדושי רבנו פרץ לנזיר וקורן אורה שם), או שלא אמרו שם אלא לריש לקיש כדי ליישב שיטתו, כדיוק לשון הגמרא 'סבר ריש לקיש', אבל לדין דקיי"ל

א בכל אלו האחרונים נקט הרמב"ם את לשון המשנה והברייתא (בברכות כ ובערכין ב:) דקתני 'חייב, ואילו בראשונים לא נאמר לשון זו מלבד גבי מזוזה דתנן 'חייבים' והרמב"ם שינה. י"ל מפני שנקט נשים ועבדים שחייבים מדא' לכך לא רצה להכליל הקטן עמהם. גם י"ל שדמיה יקרים ואין מצוי שיהיה לקטן מזוזה, לכך נקט לשון חיוב על אחרים (כדרך שכתבו התוס' ערכין ב: גבי 'אביו חייב ליקח לו תפילין').

ומ"מ טעמא בעי מדוע רק במצוות אלו שנו חכמים לשון חיוב על הקטן ולא בשאר.

ב שמעתי מהגרש"פ שליט"א (כסלו תשס"ח) טעם לחילוק זה, כי הנמנע מאיסור בגלל סיבה חיצונית, אינו נחשב כמקיים מצוה, וא"כ לא חייבו חכמים מצוות חינוך בלאוין שאז יימנע בגלל שנתחנך ולא בגלל מצוות התורה, משא"כ במצוות עשה שבכל אופן מקיים המצוה. ובאופן פשוט י"ל דלעולם קטן אינו בר 'חיוב', כלומר אין כופין ומחייבים אותו בעל כרחו, רק מלמדים ומדריכים אותו להרגילו. הלכך אם ראוהו עובר אין מצווים להפרישו ולמנועו. ולפי"ז ודאי אין רשות להביאו למצב שיעבור על איסורים, שזה סותר למצוות חינוך, רק אם הוא כבר אוכל אין מצווים להפרישו.

א) 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'. כתב בספר משך חכמה: מקור מצוות חינוך במצוות עשה - מזה הפסוק, מאברהם אבינו שיצוה את בניו בקטנם על המצוות, וקרא ד'חנך לנער עפ"י דרכו' שהביא הרמב"ם (בסוף הל' מאכלות אסורות) - מדברי קבלה, אבל העיקר מאברהם.

פשטות לשונו מורה שחינוך הקטנים למצוות - דבר תורה הוא, מהכתוב הזה. ואולם הלא ידוע ומבואר בש"ס ובכל הפוסקים בכל מקום שחינוך למצוות אינו אלא מדרבנן. וגם הרי הכתוב הזה לא נאמר כחובה, וא"כ לכאורה אין מקרא זה אלא כאסמכתא למצוות חינוך. ויבואר הענין בע"ה בסוף הדברים.

ב) הנה הקשו הראשונים סתירת הסוגיות אהדדי; מחד אמרין (בברכות מח.) שהאוכל כזית פת מוציא ידי חובתו בברכת המזון את האוכל כדי שביעה, הגם שזה מדרבנן וזה מדאורייתא. מאידך אמרו (שם כ:): שקטן אינו מוציא את הגדול בברכתו. ופרש"י (בדף מח.) שקטן אפילו מדרבנן אינו חייב, שעל אביו הוא שמוטל לחנכו. וכן דעת הרמב"ן (במלחמת ה' שם בדף כ.). והתוס' הקשו עליו מסברא, כיון שאינו מן התורה איך מוציא את המחויב מהתורה. וגם תמהו מהסוגיא בדף כ שקטן מוציא את הגדול שאכל רק כזית שחיובו מדרבנן - הרי שהקטן מחויב מדרבנן. ואמנם הרמב"ן לא גרס כן בגמרא, אבל רש"י שגרס כן הלא שיטתו צריכה באור.

ופירשו התוס' (וכן דעת הר"ן במגילה פ"ב ועוד ראשונים) שהקטן מחויב מדרבנן ואעפ"כ אינו מוציא ידי חובה את המחויב מדאורייתא, ושונה גדול האוכל כזית שהוא מחויב בעצם מדאורייתא במצוה זו, הלכך מוציא את חברו מדין 'ערבות' וכדין כל הברכות שאעפ"י שיצא מוציא, אלא שאם לא אכל כלל הרי הוא כדובר שקרים אם אומר 'שאכלנו'.

הרי שנחלקו הראשונים ז"ל האם הקטן עצמו מחויב מדרבנן משום חינוך, או הקטן עצמו אינו מחויב רק החובה מוטלת על אביו לחנכו. ויש לברר דעת הרמב"ם בשאלה זו; -

בכס"מ (מצה ו,י) דקדק מלשונות הרמב"ם כרש"י ורמב"ן שאין החיוב מוטל על הקטן אלא מוטל על הגדולים לחנכו: 'קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצוות ומאכילין אותו כזית מצה' (הל' מצה שם); 'ומחנכין את הקטנים לקרותה' (- את המגילה. ריש הל' מגילה).

ואמנם כן משמע בעוד כמה מקומות בלשון הרמב"ם; 'נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע, ומלמדין את הקטנים לקרותה בעונתה ומברכין לפנייה ולאחריה כדי לחנכן במצוות' (ק"ש ד,א); 'הכל חייבין במזוזה אפילו נשים ועבדים. ומחנכים את הקטנים לעשות מזוזה לבתיהם' (מזוזה ה,י); 'קטן

והרי אילו היה גדול היה מקיים המצוה בלולב ובפסח שלו, ומה שעכשו אינו שלו מחמת היותו קטן, אינו מעכב בדין חינוך.

ובזה יש ליישב סתירת דברי המשנ"ב, שמצד אחד הביא (תרנח סקכ"ח ובשעה"צ) דברי הראב"ן שיכול למסור לולב לקטן לנענע בלא שיקנה לו. ומאידך בסימן הקודם הביא בבאור הלכה כדבר פשוט שצריך ליתן לקטן דבר הכשר למצוה ולא פסול [ותפס שם בפשיטות כדעת הריטב"א בלא להזכירו] - ולהאמור ניחא, שיש לחלק בין פסול בחפצא לפסול בקיום כנ"ל.

ואולם יש מישבים בדרך אחרת, שאמנם לענין החיוב שהטילו חכמים על הקטן עצמו שנתחייב במצוות כמו גדול, הרי הוא כחיוב הגדול לכל דבר וענין, וכל שעושה בפסול - לא קיים מצוותו, שהרי אין זה חיוב מחודש עם כללים אחרים, אלא שאמרו חכמים שהמצוה המחוייבת מהתורה לגדול, מחוייבת היא כמו כן בכל קטן שהגיע לחינוך. ועל כן מסתבר שצריך לקיימה ככל דיניה. משא"כ החיוב המוטל על האב לחנך את בנו במצוות, שהוא חיוב עצמי מדין 'חינוך' ואינו מדין המצוה הפרטית, חיוב זה מתקיים גם בלא כל פרטי המצוה, כי עיקר עניינו חינוך והרגל הבן למצוה, וכדברי הרמב"ם (סוף מאכ"א ובהל' אבל) שהביא מ'חנך' נלמד על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, על כן גם באופן שאין מתקיימים כל פרטי המצוה נשארת מצות חינוך, דחיוב 'חינוך' הוא ולא חיוב 'לולב'. ואם כן באופנים שאי אפשר לקטן לקיים המצוה עם כל דיניה כגון לענין קרבן פסח וכד' שאין לו המנאה, אעפ"כ נשארת חובת חינוך שעל האב להרגיל בנו למצוות, ומצד זה מאכיל את בנו מהפסח אעפ"י שאינו מנוי. וכן בלולב, נותן לו לולב אעפ"י שאין מקנה לו מפני שאינו יכול לעשות כן כי צריך הגדול ליטול אחריו. אבל בסוגיא בריש סוכה דמירי שבידה לחנך הקטנים כדן, ועוד הלא מיירי באם שאינה נכללת בחיוב חינוך שעל האב כדברי הגמרא בנזיר הנ"ל, וא"כ הנידון הוא מצד חיובו של הקטן עצמו, ובוה צריך שימולאו כל דקדוקי המצוה, משא"כ לענין קרבן פסח ולולב, הגם שאין מתקיימים פרטי המצוה, עדיין קיימת חובת האב לחנכו כדי שיתרגל.^ה

(ד) ועתה נבוא לבאר דברי הרמב"ם, שבששה מקומות נקט לשון חינוך המוטל על אחרים ולא על הקטן [בקריאת שמע,

ד ע' בית ישי לר'; 'הערות במסכת סוכה' שם ועוד.

ה יש להעיר שלדעת הראב"ן מבואר שלא חייבו חכמים את האב ליתן לבנו כדי לקיים החובה שעל הבן. ואולם למצוה יש לו לראות שבנו קיים מצוותו וכו'. וכן יש להסתפק האם על הבן עצמו מוטל חיוב מדרבנן ליתן לולב כשיש לו ממון, או שמא לא חייבוהו חכמים במצוה זו הכרוכה בהוצאת ממון. ודוגמא לדבר: מצות מחצית השקל, שאף שמקבילים מן הקטן או מאביו בשבילי, אבל לא מצוינו חיוב על הקטן מדרבנן לשקול כשיש לו (ערמב"ם שקלים א.ז.). ועפ"י נראה שאף שמוסר האב לולב לבנו קטן בלא הקנאה, צריך שיהא כשר בכל דקדוקי המצוה, ולא ינמא הלא בין כך אין מתקיימת המצוה כתיקנה, כי נראה שזהו ג"כ חלק מחיוב האב, לחנכו לפרטי המצוה ג"כ בכל מה שאפשר. ומאחר הטעם מסתבר היה לומר שגם כשא"ל לו לקיים המצוה ככל דקדוקיה ומחנכו בלולב פסול, י"ל שאף מחנכו לברך על המצוה, שהרי סוף סוף יש כאן ענין חינוך והרי מצוה לחנכו בברכות (ואין כאן הוצאת ש"ש לבטלה כיון שלצורך מצות חינוך הוא עושה, ומהות' בפסחים שם). אך אין כן דעת הגרש"א (ע' ה"ל"ש תפלה פ"ג סק"ז) דס"ל שנחשב כמחנכו בברכה לבטלה. וא"ת לפי"ז אמאי מאכילו בפסח ואינו נחשב כמחנכו לאכול שלא למנויו ו"ל כסברת המנ"ח שכל שמפאת קטנותו אין יכול לקיים המצוה כדקדוקיה, הרי בהכי חייבוהו חכמים, וכך היא צורת מצוותו. עוד יש להעיר דבפסחים שם מבואר שאף לכת קטנה מאכיל הפסח. ולפי' התוס' דההת' הוא משום חינוך מצוה, ע"ז צ"ל דנקט דאף בבת איכא חובת חינוך על האב, ומה דאמרינן בנייר דאין בבת חינוך היינו דוקא לענין נזיר (ועתוס' נזיר שם. ושניהם בשם ר"י). ואכתי' י"ל ע"ז למ"ד נשים בפסח רשות הלא לכא' ליכא חינוך מצוה ותהא הקטנה אסורה משום שלא למנויו. ושמה איכא מצות חינוך גם למצוה של רשות.

ולפי"ז זכינו שקטנה הנוטלת לולב שפיר מלמדים אותה לברך (לנוהגים שנשים מברכות) ולא אסרינן משום ברכה לבטלה, כי אעפ"י שאין כאן חינוך לחיוב מ"מ איכא חינוך לקיום מצוה [א"כ ינמא שבעצם אין לקיים מצוה כלל ורק מברכות כדי לעשות נח"י לנשים - כמבואר בשיעור קצו בשיטת ר"ת]. ונראה לפי"ז שאין מעכבים את התיוקת מלתוקת ברה"כ כשם שאין מעכבים את התיוקת.

כרבי יוחנן, אין חילוק בין האב לאם ובין הבן לבת. ע' אורח מישור ועוד]. וחזרו והקשו בתו"י מהסוגיא דריש סוכה שהוכיח רבי יהודה להכשיר סוכה למעלה מעשרים מהילני המלכה שעשתה סוכה כזו לבניה ולא מיחו בה חכמים. ומאי ראייה, הלא אין האם מצווה בחינוך בניה, לכך לא הוצרכו חכמים למחות. ותיירצו דאפילו נאמר שלא היה להם אב היתה מחנכתם למצוה בעלמא.

ופירש בקהלות יעקב (ברכות כד) דבריהם [הלא סו"ס מה הראיה מדלא מיחו אם אינה חייבת רק נהגה מצוה בעלמא - כקושית רעק"א בגליון הש"ס ריש סוכה. ונשאר בצע"ג], דבדין חינוך ישנו חיוב על הקטן עצמו [עכ"פ לדעת התוס' והר"ן הנ"ל] וגם חיוב על האב לחנכו, והנה לענין נזירות ודאי לא הטילו חכמים מצוה זו על הקטן, דהלא אף בגדול אין הנזירות חובה, וגם הקטן אינו בר קבלת נזירות בעצמו, ובגדול אין שייך שאדם אחר יזירנו, אלא שהדרת האב את בנו בנזיר שייכת לדין חינוך המוטל על האב להרגילו לפרישות והנהגת קדושה, וחיוב זה אינו מוטל על האם כי אם על האב בלבד. משא"כ מצד החיוב המוטל על הבן עצמו, אין חילוק בזה בין האב לאם שהרי מצות הקטן היא, וכל מי שהבן ברשותו מצוה עליו לדאוג לכך שיקיים את חיובו שהטילו עליו חכמים. הלכך אף כי הילני המלכה אינה מצווה בדין חינוך שעל האב, מ"מ עושה מצוה בכך שדואגת שיקיימו את חובתם, ומצד זה היו חכמים צריכים למחות אילו היתה הסוכה פסולה.^ג

והוסיפו אחרונים נופך לפירוש זה, דעל כרחק הסוגיא בסוכה קיימא רק כלפי הדין המוטל על הבנים עצמם, דהנה כתב הריטב"א (ריש סוכה) להוכיח מסוגיא זו שדין חינוך הקטנים צריך להעשות בכל דקדוקי המצוה, שעל כן אילו היתה הסוכה פסולה, היו צריכים חכמים למחות מאחר ואין מתקיימת מצות חינוך בסוכה פסולה. והקשו האחרונים ממה שאמרו (שם מו) לא ליקני איניש לולבא לינוקא ביום הראשון, מפני שהקטן קונה ואינו מקנה, ולא יוכל הגדול לקיים מצות לולב ביום הראשון דבעינן 'לכם'. וכתב הראב"ן (והובא במדכ"י שם) שעל כן יתן לקטן ליטול בלא להקנות לו. הרי שמתקיימת מצות חינוך גם בלא פרטי ההכשר של המצוה, דהלא בעינן 'לכם'. וכיו"ב מקשים מדברי התוס' בפסחים (פח). שפירשו למ"ד 'שה לבית אבות' לאו דאורייתא, ואין המנאה על הפסח לקטנים, א"כ כיצד אפשר להאכילם מפסח והלא אין הפסח נאכל אלא למנויו. ופירשו התוס' דמשום מצות חינוך שרי. וקשה הלא כיון שאין לקטן מינוי אין כאן קיום מצוה כלל, ומאי 'חינוך' איכא. ויש שתרצו (ע' מנחת חינוך סוף מצוה ז; חדושי הנצי"ב ריש חגיגה) לחלק בין פסול בחפצא דמצוה גופא, כגון סוכה למעלה מעשרים או אתרוג החסר וכד', שבזה אמר הריטב"א שצריך לקיים דקדוקי המצוה בקטן, ובין דבר שאינו פוסל החפץ עצמו אלא שהוא דין המעכב בקיום המצוה בלבד מפני היותו קטן, כגון שאין הלולב שלו, וכן בפסח שאינו נמנה עליו - הלולב והקרבת כשרים מצד עצמם אלא שהאדם המסויים הזה אינו מקיים המצוה. ובוה לא אכפת לן במה שהקטן אינו מקיים, כי העיקר שיעשה המצוה בדבר הכשר,

ג וא"ת א"כ מדוע אין ב"ד מצוים להפרישו מצד החיוב המוטל על הקטן עצמו כדי לאפשרו מאיסורא, והרי מלשון התו"י משמע שלפי תירוצו זה אין חילוק בין מצוות לאיסורים. וי"ל דאין חובה למנוע הקטן כדי שיקיים חובתו, דאין כופין על המצוות אלא בגדול, וכדמשמע מלשנא דהתו"י דאינה אלא 'מצוה בעלמא'. והו' שנקטו הלשון 'אין ב"ד מצווין להפרישו'. ומ"מ ראוי למנוע כל מי שיכול בכך מצד חובת הקטן עצמו.

דין זה לא נאמר אלא במצוות עשה, אבל באיסורים אין שם כי אם חובת חינוך כללית המוטלת על האב ליישר דרכי בנו. ועל כן אין ב"ד מצווים להפרישו ורק אביו מצווה - מאחר ואין הקטן בעצמו מצווה אלא מצות אביו היא לחנכו בקדושה¹.

ה) מעתה נראה שבכל המקומות שכתב הרמב"ם חוב על האב ולא הזכיר שהבן עצמו מחויב, טעמו הוא משום שאי אפשר לקיים המצוה בכל תנאיה ודקדוקיה [וכדוגמת עינוי יוהכ"פ קודם אחת עשרה שאין יכול הקטן להשלים], ועל כן אין בה אלא חובת האב מטעם 'חנוך לנער' ולא חובת הבן. ויבואר הדבר אחת לאחת;

מצות ראייה, אי אפשר בקטן שהרי ראיית פנים מצרכת קרבן, וקטן שעולה אינו מביא עולת ראייה מפני שאינו חייב מדאורייתא (ערש"י ותוס' ריש חגיגה, ודעת הרמב"ם שאין אביו מביא עליו קרבן, כמוש"כ המשל"מ חגיגה ב,ג), והרי לדעת הרמב"ם (ריש הל' חגיגה) כשבא לעזרה בלא קרבן, לא קיים המצוה. ועוד הקשה החזו"א (או"ח קט"ג סק"ג) הלא סתם קטן אין לו קרקע ומה טעם חייב לעלות עם אביו הלא מי שאין לו קרקע פטור מראיה. ועוד, הלא אינו יכול לעלות לבדו אלא עם אביו, ובגדול כי האי גוונא פטור - אלא ודאי נראה שאמנם הקטן עצמו אינו מחויב בראיה שאי אפשר לקיים המצוה עם כל דיניה כנ"ל, אלא שמ"מ משום חובת האב הכללית לחנך את בנו ולהרגילו במצוות, מחויב הוא להעלותו גם באופן שאין מתקיימים בו כל דיני המצוה כאמור².

תפלין. נראה שהרמב"ם הולך לשיטתו שהסח הדעת האסור בתפלין אינו קלות ראש בלבד כדברי כמה מהראשונים, אלא הסח הדעת כפשוטו, שלכן נקט שהמצטער ומי שאין דעתו מיושבת ונכונה עליו - פטור מן התפלין (הל' תפלין ד,ג). ונראה מדבריו (כמוש"כ הנצי"ב במשיב דבר ו) שלדעתו הסח הדעת אינו איסור משום בזיון מצוה אלא דין זה גובע ממהות מצות תפלין גופא, שכך היא צורת המצוה, שלא יסיח דעתו מהן. ובוזה מיושבת קושית הראשונים כיצד מותרת שינת עראי והלא מסיח דעתו מהן - משום שהסח הדעת אינו איסור עצמי אלא מפני שאינו מקיים המצוה כשמסיח דעתו ממנה, והרי בשעה שישן בלא"ה אינו מקיים המצוות.

ואם כן כשכתב הרמב"ם (שם) שקטן היודע לשמור תפיליו אביו לוקח לו תפלין, והיינו שמירת הגוף בנקיות - והלא בגיל זה סתם קטן אינו יכול שלא להסיח דעתו מהן והרי אין מתקיימת המצוה כהלכתה, ועל כרחך לומר שאין בזה אלא מצות האב להרגילו.

¹ ולכאורה נראה שבכל אופן אין ב"ד מצווים להפרישו, גם כאשר הבן עצמו מחויב וכמוש"כ לעיל בדעת התו"י, דהא גבי עינוי מבואר שיש מצות חינוך כנ"ל, ואעפ"י שאינו אלא שביתה ומניעה מ"מ יש בה מצות עשה ד'ועניתי' וכמוש"כ התו"י, ואם כן מסתבר שאף בשביתה שבת כיון דאיכא נמי עשה דשבתון, מוטלת מצוה על הקטן עצמו מדרבנן. והרי הרמב"ם פסק (מאכ"א ז,כ; שבת ז,ב) שקטן הבא לחלל שבת מדעת עצמו, אין ב"ד מצווים להפרישו (וצ"ע מדברי הרמב"ם בפכ"ד שם ה"א משמיע שבדאורייתא מצווים להפרישו, כפי שהקשה המ"מ שם). ומבואר שאף במצוות המוטלות על הקטן עצמו, אין חוב מניעה לאחרים. ולפ"י אין ב"ד מצווים להפריש קטן בן י"ב שאוכל ביוהכ"פ. וכן מסתבר, דכל שכן הוא ממצוות לא תעשה כמו שכתבו הראשונים. ובנוסף הסביר לחלק בין מצוות לאיסורים, שבמצוות הקטן מצווה ובאיסורים אין מצווה אלא אביו, נראה מפני שבמצוות צריך שיהא 'בר חיוב' לחול עליה שם מצוה, הלכך עשאוהו את הקטן 'חייב', משא"כ באיסורים שאין בהם מעשה מצוה, אין בדבר נפקותא אם הוא 'מחויב' לאו, וה'חיוב' חל על האב בלבד, לקיים מצות חכמים למנוע את בנו (ע"ע בשיעור קטו,א).

² ע' באורך בשיעור סג.

ח ע"ע בענין זה בסוף שיעור סג.

תפלין, מזוזה, מצה, מגילה, ומצות ראייה], ובחמשה מקומות נקט לשון חיוב המוטל על הקטן עצמו [תפילה, ברכת המזון, סוכה, לולב, וציצית]. ופתרון דבר זה מתבאר מתוך דיוק לשון הרמב"ם בהלכות שביתת עשור (ב,י): 'קטן בן תשע שנים ובן עשר שנים מחנכין אותו לשעות. כיצד.. לפי כח הבן מוסיפין לענות אותו בשעות. בן אחת עשרה שנה בין זכר בין נקבה מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות'. הנה פתח בלשון מצוה על אחרים: 'מחנכין אותו', וסיים בלשון מצוה עליו 'מתענה ומשלים'. ועוד דקדק רבנו מנוח שם על שפתח בבן בלבד וסיים בזכר ונקבה. והוסיף לדקדק מדוע רק בחלוקה השניה כתב הרמב"ם 'מדברי סופרים' ולא כתב כן בחלוקה הראשונה, בענין תענית שעות.

ופירש רבנו מנוח ד'תרי חנוכי הוו' [והוא לשון הגמרא ביומא (פב). אלא שלולא דבריו היינו מפרשים בפשיטות ששני דינים החלוקים בפועל יש בחינוך יוהכ"פ, חינוך לשעות וחינוך לעינוי שלם, אבל הוא מפרש ששני דינים הם בחינוך החלוקים ביסודם]; חינוך השעות אינה חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם ללמד ולהרגיל בניו לילך בדרכי יושר דכתיב 'חנוך לנער' וגו' וכדי להכניסו תחת כנפי השכינה. ועל חינוך זה אמרו בנזיר שם שאינו אלא בבן ולא בבת, אבל בחינוך השני שמתענים ומשלימים - שוים בו התינוק והתינוקת, שזו חובה מדברי סופרים לעשות המצוה כמשפטה.

הרי בדבריו הקצרים של רבנו מנוח כלולים כל הדברים הנ"ל: שני דינים הם במצות חינוך דרבנן, על האב ועל הבן. החיוב שעל האב אמור כלפי בנו בלבד לפי סוגית הגמ' בנזיר, ולא בבת [או באם]. והוא שייך גם כשאין מתקיימים פרטי המצוה, כגון תענית לשעות. והחיוב שעל הבן ענינו החלת המצוה עצמה על הקטן, כאילו הורידו חכמים את גיל החיוב שמדאורייתא. והיא שייכת בבת כבבן, ובלבד שתהא המצוה מתקיימת כמשפטה.

ובזה מוסברים שתי לשונות בדברי הרמב"ם, בהביאו הדין שאין ב"ד מצווים להפריש את הקטנים מאיסור, כתב (בסוף הלכות מאכלות אסורות): 'אעפ"י שאין ב"ד מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו וגו'". וכן בהלכות אבל (ג,יב): 'כהן קטן... אם בא להטמא מעצמו אין ב"ד מצויין עליו להפרישו, אבל אביו צריך לחנכו בקדושה'. ויש לדקדק שדוקא בשני מקומות אלו מתוך כל המקומות שהביא דין חינוך, הוסיף דברים מלבד הדין המעשי: 'לחנכו בקדושה', 'שנאמר חנוך לנער...' ומה בא ללמדנו בזה -

אך לפי כל האמור אתי שפיר, וכבר מובא כן בשם הגרי"ז בקיצור (בהשמטות שבסוף חדושי הגר"ח על הש"ס), ששיטת הרמב"ם כבעל היראים הנ"ל שמצות חינוך קיימת רק במצוות ולא באיסורים. ואולם לשיטתו זה אמור רק כלפי המצוה שעל הקטן עצמו, במה שחכמים הטילו חיוב על הקטן והוא 'מחויב' בחפצא, אבל כלפי חובת חינוך המוטלת על האב משום 'חנוך לנער', אין חילוק בין מצוות לאיסורים שהרי היא חובה כללית להרגיל את הבן לתורה ולקדושה. ועל כן באיסורי אכילה וטומאת כהן שאין ב"ד מצווים להפרישו אלא אביו, הדגיש הרמב"ם שאין לבוא כאן משום דין חינוך - במצוות שחייבו חכמים את הקטן, כי

בשמיעת המגילה כמה שאפשר.^{יב}

מזווה - נראה כיון שאין חיוב מזווה אלא בבית שיש בו דיוורין, והרי הדיוורין מהוים תנאי מקדים בעיקר הבית החייב [שלא כבציצית שגם בגד שאין לובשים אותו כעת מטילים בו ציצית, משא"כ בית שאין בו דיוורין אין קובעים בו, שאין חייב אלא בית דירה בפועל], א"כ יש לומר שבבית של קטן חסר בעיקר המחייב, כיון שאין שם דיוורין המחייבים. [ורק בבית של גדול שדרים בו קטנים, חייב האב מדאורייתא מצד דיורי האב, מצד שגרים בו הטפלים אליו, תדע דהא ודאי אם קבע מזווה כשקטן דר ואח"כ בא לשם גדול או הגדיל הקטן - א"צ לקבוע מחדש, הרי שאף בזמן שהקטן דר בו היה מחויב מהתורה מדין דירת הגדול. משא"כ בית של קטן חסר בעיקר הדיוורין]. והואיל וכן, הרי אי אפשר שיהא הקטן מחויב בעצם במזווה, כי לעולם אין מתקיימת המצוה כדינה בדיורי קטן, שהרי אין שם דירה המחויבת במזווה.^{יג}

ואולם בכל שאר המצוות שהביא הרמב"ם לשון 'חייב' - מתקיימת המצוה כמשפטה, ושפיר שייך להטילה חיוב על הבן עצמו, מלבד החיוב הכללי שעל האב.

(ו) ועתה נבאר בקיצור שיטת רש"י שאין הקטן חייב בעצמו אלא אביו חייב, והיא הסיבה שאין הקטן מוציא את הגדול בברכתו. והקשו התוס' (בברכות מח) א"כ כיצד מוציא את הגדול שלא אכל כדי שביעה, והלא הקטן אינו מחויב כלל. ועוד הקשה הגרעק"א (שם) הלא אמרו בגמרא (כ) שאם נשים בברכת המזון דרבנן, אינן מוציאות את האנשים, הרי שאף המחויב מדרבנן אינו מוציא את המחויב מדאורייתא, וא"כ גם אם הקטן היה מחויב לא היה מוציא את הגדול [ורק גדול שאכל כזית מוציא את האוכל כדי שביעה כיון שבעצם הוא מחויב מדאורייתא, ומוציאו מדין 'ערבות' כמוש"כ התוס'].

אך נראה שאין כוונת רש"י לומר שהקטן עצמו אינו מחויב בפועל, והלא אם יבוא הקטן לפנינו וישאל האם צריך לעשות המצוה - ודאי נשיב לו לחיוב, כי אף במסתרים שאין

זוה שפירשנו דברי הרמב"ם 'לשמור' - שמירת גוף נקי, כן מפורש בשו"ע (סוס"י לו) דהיינו שנוהר משינה והפחה. והגרי"ו בחדושו (בקונטרס שלהי סוכה) הקשה על השו"ע מדוע לא פירש שמירה מהסחת דעת והלא הוא פוסק כהרמב"ם דבעינן שלא יסיח דעתו. אך נראה שאף כוונת הרמב"ם היא שמירת גוף נקי כפשטא דלשנא 'לשמור תפיליו', ומשום שלדעתו ליכא 'איסורא' בהסחת הדעת אלא שאינו מקיים המצוה כאמור, ועל כן בקטן שמניח מדין חינוך לא הצריכו זאת. נמצא א"כ שדברי השו"ע - המפרשים את דברי הרמב"ם - מהוים סיוע לדברינו.^{יד}

קריאת שמע. זו לשון הרמב"ם: 'נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש ומלמדין את הקטנים לקרותה בעונתה ומברכין לפניה ולאחריה כדי לחנכן במצוות'. והנה לדעת רש"י (בברכות כ) פטרו קטנים מק"ש אפילו הגיעו לחינוך מפני שאין אבותיהם מצויים אצלם בשעת ק"ש. [ופירש בתר"י (בישוב קושית התוס' על רש"י) שזה שאמרו (בסוכה מב) שאביו מלמדו פסוק ראשון של ק"ש, אינו בדרך חיוב אלא כדי להרגילם למצוות]. והתוס' חולקים ומפרשים שזה ששנו במשנה קטנים פטורים מק"ש היינו בשלא הגיעו לגיל חינוך, אבל בשהגיעו לחינוך - חייבים. ועתה אם נפרש דברי הרמב"ם בשהגיעו לחינוך וכרש"י, הרי באמת פטורים הם מן הדין אלא שיש להרגילם למצוות. וכן פירש רבנו מנוח אלא שנתן טעם אחר - שאין הקטנים בני כוונה לקבלת עול מלכות שמים. ואם כן הרי מבואר שאין בק"ש גדר זה של חיוב המצוה לקיימה ככל דינה ודקדוקיה. ואם נפרש כהתוס' 'שפטורים' היינו בשלא הגיעו, יש לומר שהרמב"ם מדבר גם כן באופן זה, ומ"מ מלמדים אותם לקרוא הפסוקים (וכמו שפירש הסמ"ג עשה עח). הרי שאין מדובר בקריאה המועילה מן הדין, דבקטנים פחות מגיל חינוך עסקינן שאין בהם כלל כוונה הנצרכת לקריאת שמע אלא שמרגילים אותם לומר הפרשה כדי לחנכם במצוות, אבל פשוט שאינם 'מחויבים' בעצם, שהרי אין שייכת אצלם מצות קריאת שמע כדינה. [ובתפילה שכתב הרמב"ם שהקטנים חייבים, בקטנים שהגיעו לגיל חינוך ויודעים לכוין מיירי. ועוד יש לחלק דתפילה שאני דרחמי ניהו (ע' ברבנו מנוח). ולפי המבואר אצלנו במק"א דמהאי טעמא אף בלא כוונה המעכבת באבות שם 'תפילה' עליה, הלכך מצד זה הטיילו חיוב על הקטן עצמו אע"פ שלא יוכל לכוין כראוי].

מצה, מבואר ברמב"ם (מצה וי) שהמדובר על 'קטן היודע לאכול פת' [וכבר עמדו המפרשים על מקור הדבר וטעמו], והלא בגיל זה שיועד לאכול פת, ודאי עדיין אין לו לקטן כוונת מצוה כלל ואינה אלא חובת האב.^{טו}

וכן במקרא מגילה, סתם קטן אינו יכול לקרוא ולשמוע כל תיבה ותיבה, הלכך אין כאן קריאה כשרה ומ"מ חובת האב להרגילו

^{יב} בזה אפשר ליישב דעת הראשונים דתרי דרבנן מוציא חד דרבנן (ע' מג"א קפו סק"ג) והלא עומדת לגנדם ראיית התוס' במגילה יט: ממשנה ערוכה שאין הקטן מוציא את הגדול בקריאת המגילה (וע' במבואר בשיעור כז אות ב מהגרש"ד). אך לפי האמור שאין מגילה שאין שם חלות חיוב על הקטן כלל, משא"כ בברכת המזון וכד'.

אלא שעיקר הטעם לכאורה צ"ע דהלא רבי יהודה (במשנה שם) מכשיר בקטן הקורא לגדול. הרי דס"ל שקריאה כשרה היא זו 'מחויב' הוא בעצם (מה גם דאיתו ס"ל (בברכות טו) קרא ולא דקדק באותיותיה לא יצא, ומדד"י נשמע לרבנן. ודוחק לומר דפליגי בהכי, דמהי ייתי לחדש מחלוקת בזה ולומר דלרבנן אין הקטן מחויב בעצמו לשמוע.

ויותר נראה לפרש הכוונה דאמנם קטנים בני דעת שיכולים לקרוא ולשמוע כולה, חייבים בעצם מדרבנן (וכמו גבי מצה כנ"ל), אלא שגיל חינוך במגילה מתחיל אף בקטנים טובא, משעה שמבינים ענין הנס, ועל כן לא נקט הרמב"ם לשון חיוב על הקטן. ובה"א"ש לשון השו"ע (תרפ"ט, ו) 'מנהג טוב להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה'. ועמד בהא"ל על הלשון הלא מייירי בשהגיעו לחינוך וא"כ חיובא הוא - אך להאמור אין כאן חיוב חינוך בעצם, כי אינם מסוגלים לשמוע כולה אלא מ"מ מנהג טוב להביאם משום פרסומי ניסא.

גם יתכן טעם נוסף בק"ש ומגילה, שהרבה קטנים אין גופם נקי ואינם זכריים מצוה במקומה במשהו אלא דמ"מ מחנכים אותם שאל"כ ישתכחו מהם תורה ומצוות (ע' הלי"ש ח"א), אבל הלא בגדול כי האי גוונא לא יצא ידי חובה, וע"כ אין כאן צורת קיום מצוה שיוצאים בה.

^{יג} לעצ"ד צריך מקור לכך שדיוורין קטן לאו 'דיוורין' המחייבים ניהו, דלכאורה אין חסר בעיקר הדיוורין אלא חסר רק בחיוב הגברא, וא"כ לא שנו זה מאכילת מצה של קטן וכד' שנחשבת 'אכילה' גמורה וחשיב כמקיים דקדוקי המצוה הגם שזו אכילת קטן. (וכמו כן נראה דאף לב"ש דבעינן סוכה לשם חג, אם עשה סוכה לקטנים כשרה ואין אומרים כיון שלא נעשתה לשם דיוורין מי שמצוה במצוה הו"ל כסוכה שעשאה שלא לשם דיוורין מצוה. וכדמות ראייה מהא דשמאי הוקן סיכך בשביל הקטן). עוד יש להעיר שלדעת רבנו מנוח שחילק בתענית שעות בין קטן לקטנה, לכאורה גם כאן יש לחלק בכך, שבית הקטנה פטור ממזווה. וזהו דבר חדש. וכן ילק"ק ממגילה ומצוה. א"כ נאמר דלאו כולוהו בחדא מחתא מחתיניהו רבנן ויש מקומות שחייבו גם בבת.

^ט וע"ע בסוף שיעור ערה.

^י שיעור עד.

יא וכן"ה בבית ישי (לד). וצ"ל שכשהגיע לגיל הבנה במצוה, יתחייב בככל שאר המצוות, אלא הרמב"ם לא איירי מזה לכך נקט רק חובת האב.

א. המג"א (שמג) הביא מהילקוט (והוא מדרש תורת כהנים בפרשת אמור), שבנו ובתו חייב בהם מצוות, כלומר חייב לחנכם למצוות [נקט כפי פירושו ב'זית רענן' בבאור דברי הילקוט. ואמנם יש שם פירושים אחרים, אך כן הוא הפירוש המיושב יותר בפשט, ע"ש]. ומשמע שם שזהו מדאורייתא, שהרי המדרש מצריך את כל שבעת הקרובים, למה נאמר כל אחד ואחד, ועל זה אמר שאילו נאמר 'בנו ובתו' הייתי אומר שדוקא להם נטמא כי 'חייב בהם מצוות', משא"כ לאחיו ולאחותו.

ב. מבואר בקדושין (ל). שמצות 'ולמדתם אתם את בניכם' מחייבת ללמדו מקרא בלבד, ולא תושבע"פ. והקשה החזו"א (אה"ע קמח לדף ל) הלא לעיל שם אמרו שאם בנו חריף, לימוד הבן קודם ללימוד האב כדמצינו אצל רב יעקב ברד"א, והרי בתורה שבעל פה עוסקים שם, ומבואר שמחויב מדאורייתא ללמדו תושבע"פ שעל כן בנו קודם לו. והביא מהרמ"ה (בטור יו"ד רמה) שהאב חייב ללמדו אף הלכות ואגדות אם יודע ללמדו בעצמו, וכן חייב לשכור לו אם אפשר לו - ומנין להרמ"ה דבר זה.

וכתב החזו"א: 'ונראה דמצות עשה המיוחדת בלימוד בנו, אינו אלא מקרא כדמסיק בגמרא, ומיהו עדיין האב חייב בחינוך בנו לשמור דרכי ד' שהעיקר בזה לימוד התורה. ואם נתחייב ללמדו אומנות משום דחיותא היא, כל שכן תורה שמוצאה מוצא חיים, אלא שבזה אי אפשר להגביל לכל אדם, ואיש איש כפי מעלתו במעשים ובטחונו ביצורו ית', וזה שכתב רמ"ה שחייב ללמדו בעצמו או לשכור לו עדיין אם אפשר לו - כמו שכתוב 'כי ידעתיו למען אשר יצוה' וגו'.

ג. במצות ראייה כתב הרמב"ם 'כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, אביו חייב להעלותו ולהראות בו כדי לחנכו במצות שנאמר יראה כל זכורך'. ופירש הנצי"ב (ריש חגיגה) שמלשון הרמב"ם נראה שיש בדבר חיוב דאורייתא, ו'כל זכורך' בא לרבות את הקטנים [וי"מ משום הג"ש ל'הקהל']. והרי כתב הרמב"ם 'כדי לחנכו במצות' - הרי מבואר שעיקר החינוך הוא מדאורייתא.

ד. הרמב"ן (ואתחנן, עה"פ ושנתם לבניך) כתב שמצות 'ושנתם' נרמזה כבר בכמה מקומות שצוותה תורה 'לדורותיכם', 'אות היא לעולם' וכד' - 'הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצוות, ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם'.

מכל זה נראה שאמנם החיוב לחנך את בנו באופן מעשי בקיום מצוות בעודו קטן - זה אינו אלא מדרבנן, אבל עיקר החיוב המוטל על האב לדאוג לכך שבניו ילכו בדרך התורה והמצוה לכשיגדלו - זהו דין תורה. וזה מתקיים על ידי שמלמדו את התורה ומצוותיה ומדריכו ומורה לו את המעשה אשר יעשה בעתיד. ואם כי אין הדבר מפורש בפוסקים, אך מלבד הראיות הנ"ל נראה כן מסברא פשוטה, שאין עולה על הדעת שמדין תורה רשאי אדם להעלים מבניו כל ענין יהדותם ושמירת התורה והמצוות. אלא שהרגלת הקטן במצוות באופן מעשי - שהוא ענין 'חינוך' בכל מקום, לשון מילוי ידים והתחלת התרגלות כידוע מפרש"י - זה אינו חיוב תורה, אבל להנחותו הדרך אשר

אביו רואהו צריך הקטן לקיים המצוות (וכן כתב הגרשז"א במנחת שלמה ח"ב עט), אלא שלרש"י והרמב"ן חיוב הקטן משתלשל ובא מכח מצות חינוך המוטלת על אביו, ואינו חיוב המוטל על הקטן בעצם מדיני המצוה עצמה רק מכח שנכלל גם הוא בחיוב חינוך המוטל על אביו, ומצד זה חיובו במצוה קלוש ואינו מוציא את הגדול בברכה, וכפי שמובא מהגר"י (בליקוטים שבסוף חדושי הגר"י על סוטה).^ט

וביתר באור נראה על פי המבואר בכמה מקומות ששני אופנים יש בדינים דרבנן; יש וחכמים הרחיבו את גבולות המצוה שמדאורייתא, והחלו אותה על אופנים נוספים, כגון חמץ בשעה ששית בערב הפסח, שנידון מדרבנן כאיסור חמץ של השעה השביעית. ויש שתקנו או גזרו דין מחודש, ואין שם המצוה דאורייתא עליו אלא שם חדש של הרחקה וגזרה מדבריהם, ונתבאר אצלנו בכמה מקומות.^{טו} וסובר רש"י שבדין חינוך הקטן, אין הגדר הוא הרחבת גבולות החיוב דאורייתא, להחילו על הקטנים מבין י"ג, אלא חיוב מחודש הוא מדין חינוך.

ועל כן אין הקטן מוציא את הגדול, כי אמנם הקטן מחויב בדבר אבל חיובו אינו מחמת חיוב המצוה המסוימת אלא הוא חיוב אחר, חיוב מחודש של מצות חינוך דרבנן - שלא כדין האוכל כזית שמוציא את מי שאכל כדי שביעה, שגם זה שאכל כזית נחשב מדרבנן כמחויב בברכת המזון, שהרחיבו חכמים את תחום החיוב דאורייתא להחילו אף בפחות מכדי שביעה - כפי שנתבאר בהרחבה במקום אחר.^{טז}

ומה שקטן שאכל כדי שביעה יכול להוציא את הגדול שאכל כזית, כי סוף סוף מחויב הוא בברכה מדין חינוך ושם 'ברכה' עליה ודי בזה להוציא את הגדול שאכל כזית, [הגם שאצל הגדול החיוב נובע מהרחבת המצוה דאורייתא ואינו חיוב מחודש, מ"מ שניהם מדרבנן]. משא"כ את המחויב מדאורייתא אינו יכול להוציא - בשונה מהאוכל כזית שמוציא את האוכל כדי שביעה - מפני שאף במערכת החיובים שמדרבנן אין הקטן מחויב ב'מצות ברכת המזון' אלא חיוב 'חינוך' הוא.^{יז}

וזיהו גם הטעם שנשים המצוות מדרבנן אינן מוציאות את האנשים המחויבים מדאורייתא - כי החיוב בנשים אינו מוגדר כהרחבת המצוה דאורייתא אלא דין מחודש הוא מדרבנן.^{יח} וקיצרנו בכל זה.

ז נשוב עתה לפתיחת הדברים. הנה לכאורה נראה להוכיח מכמה מקומות על קיומה של מצוה מדאורייתא שהאב מצווה על קיום מצות בנו:

יד אולי יש לפרש שאי אפשר להטיל על הקטן חיוב דרבנן (כמוש"כ רש"י בנדה מו: 'אבל בקטנותו לא באו לאסור עליו, דקטן לאו בר קבולי עליה תקנתא דרבנן הוא') שהרי מי מצווה לשמוע בקולם והלא אין הקטן בר מצוות מדאורייתא (ונקדושת האחרונים), אלא שאנו מחייבים אותו בפועל אבל אין חלות דין חיוב.

טו ע' בשיעורים טו, ה; כד, ו; קנו, ד; קנה, ד.

טז ע"ע בהרחבה בשיעור קעד.

יז נראה שהתוס' לשיטתם שכתבו בדעת רש"י 'אבל עליו אין שום חיוב' ודלא כאמור, לכך הקשו משם. אך רש"י עצמו לא נקט לשון זו.

יח ע"ע קה"י ברכות כד, ב.

ילך בה כשיגדל, ולידע המעשה אשר יעשה - חיוב דאורייתא הוא.^ט

וזהו שכתב במשך חכמה שחיוב זה נלמד מ'למען אשר יצוה', וכן הוא בחזו"א שם. והיינו כדי שישמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט בעתיד לכשיגדל והרי ודאי זהו יסוד ופינה בכל התורה כולה, שילמד האדם את בניו וידריכם בארחות יושר כדי שיזכו לחיי עולם.

עיקרי דברים

(א) אף על פי שדין חינוך קטנים למצוות הוא מדרבנן כמבואר בש"ס ופוסקים, זהו לענין ההרגלה בעשיית המצוות בעודו קטן, אבל עיקר החיוב ללמדו ולהדריכו בדרך התורה כדי שיקיימה לכשיגדל - חובה דאורייתא היא.

יש סוברים שבכלל חובה זו, חובת לימוד תורה שבעל פה לבן קטן (א ז)

(ב) נחלקו הראשונים בדין חינוך במצוות של הקטנים, האם הקטן עצמו מחויב בדבר או חובת האב היא. ונראה [לדעת הרמב"ם ועוד] ששני הדברים ישנם; חובת הקטן עצמו, שנחשב מדרבנן 'בר חיוב' במצוה. וחובת האב להרגיל את בנו במצוות.

יט בזה מובן טעם התוס' בפסחים (פח. כהבנת רוב המפרשים) שבמקום חנוך מצוה אין איסור ספיית איסורים לקטן, דלא נפקא מ'לא תאכלום' אלא דומיא דנבלות דליכא מצוה. ואם מדאורייתא אין זו מצוה, מהי תיתי שבמקום חינוך ליכא איסור ספיית דאורייתא - אלא ודאי יש בזה קיום מצוה דאורייתא בכך שמרגילו במצוות. [וכן יש לשמוע מהרמב"ם ריש הל' חגיגה הנ"ל, שמחנך את בניו לעלות עמו (ובפשטיה היא מצות חינוך ולא מעיקר דיני ראייה דאורייתא), הגם שעולים ריקם. וי"ל].

כ וחייב זה קיים בבת כבן, כמו שדייק המש"ח מקרא ד'את בניו ואת בתו אחרי', וכמבואר בספרא גבי 'בנו ובתו'. ואין זו קושיא על הדעות הפוטרות מחינוך הבת, כי הם מיירו במצות חינוך דרבנן בעשיית המצוות לקטנים, וכאן מדובר על עיקר החובה דאורייתא שיהיו מחונכים לכשיגדלו כאמור. ויש להעיר מדוע נקט המש"ח 'מצוות עשה' והלא לכאורה חובה זו כוללת את כל מצוות התורה. ומכח זה, וכן מקושייתו על חינוך הבת, משמע שכוונתו היתה לדין חינוך המוזכר בש"ס, וזה צ"ע.

באופנים שאין המצוה יכולה להתקיים אצל הקטן ככל משפטיה, לא מתקיימת חובת המצוה של הקטן, אבל עדיין אביו חייב לחנכו בדבר כדי להרגילו. ובאופן זה אין חיוב על האם ולא לענין הבת, לפי כמה דעות. (ב-ד)

ישנן מצוות שמעצם טיבן אי אפשר שיתקיימו בקטן ככל דקדוקיהן [עכ"פ בקטנים ביותר], כגון מצות ראייה שא"א לקטן להביא קרבן ולא לילך לבדו, ומצות תפלין שא"א לו שלא יסיח דעתו. אותן מצוות אינן מוגדרות כחובת הקטן אלא האב חייב להרגילו בהן כפי הענין כאמור. בכלל זה מצות קריאת שמע, מצוה, מקרא מגילה ומזוזה. (ה)

(ג) נראה מדברי הרמב"ם (כמש"כ הגרי"ז) שדוקא במצוות חל על הקטן 'חיוב', אבל באיסורים אין הקטן עצמו 'מחויב' אלא האב חייב לחנכו משום 'חנוך לנער על פי דרכו'. (ד)

(ד) גם לדעת רש"י ורמב"ן שאין חיוב מצוות על הקטן בעצמו, זהו רק לענין שאינו נחשב 'מחויב' במצוה, כי חובת המצוה המסויימת אינה מוטלת בעצם אלא על הגדול, אבל בפועל הקטן צריך לעשותה משום חובת חינוך.

מטעם זה יכול הקטן להוציא בברכת המזון גדול שלא אכל כדי שביעה, כי בפועל גם הקטן מחויב בדבר מדרבנן (ו)

(ה) לדעת הרמב"ם, הסח הדעת האסור בתפלין היינו הסחת דעת כמשמעה, ואין זה איסור משום בזיון המצוה אלא שמבטל המצוה בכך שמסיח דעתו מהן, כי כן צורת מצוה זו.

ומכל מקום קטן היודע לשמור על גוף נקי, מחנכים אותו בתפלין [כמו שכתב בשו"ע] ואעפ"י שאינו נשמר מהסחת דעת - כדי שיורגל במצוה. (ה)

